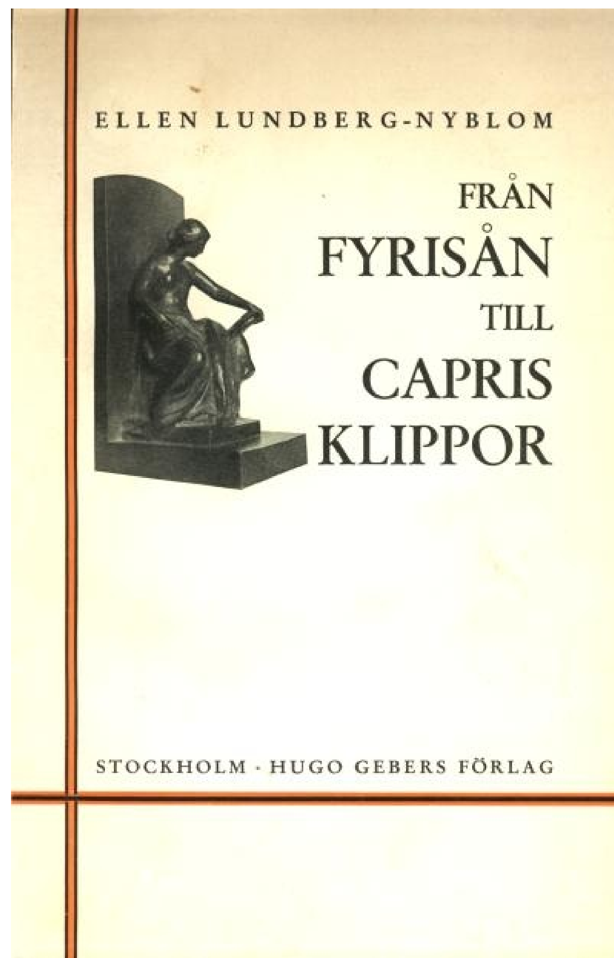
Från Fyrisån till Capris klippor

Av

Ellen Lundberg-Nyblom

Stockholm
Hugo Gebers förlag

Uppsala 1931
Almqvist & Wiksells boktryckeri-A.-B.
31541

Förord till den elektroniska utgåvan

Projekt Runebergs elektroniska utgåva av *Från Fyrisån till Capris klippor* gjordes under mars 2005. Den är scannad från den utgåva som gjordes 1931, och enligt **Libris** är det den enda som finns.

Min första resa.

»Wenn Jemand eine Reise tut, so kann er was erzählen», heter det.

Det slår dock inte alltid in. -- Den första resa jag företog mig, var, då jag, vid den lindrigt avancerade åldern av tre månader, reste på ångbåt till Köpenhamn för att avlägga visit hos mina morföräldrar. Under resan blev jag placerad i en hängmatta i taket på ångbåtshytten. Senare i tiden utstod jag mycket spe och hån, för att jag tvärsäkert påstod mig komma ihåg händelsen. Faktum är, att jag tydligt ser mig själv svängande fram och åter under hyttens låga tak. Är det ett verkligt minne -- eller en inbillning?

Vad som emellertid är absolut säkert är, att mitt minne av Kongens By med dess gemytlighet och nöjen daterar sig åtskilliga år senare. Den första lilla trippen måtte i alla fall ha bekommit mig väl, ty tre år därefter var jag åter på väg dit ner med min far, min mor och syskonen för att gästa morföräldrarna. Från den resan minns jag faktiskt, att vi bodde i Snæckersten vid Sundet, och att vi barn vadade i det grunda vattnet tillsammans med Vilhelm Bissens -- den kände bildhuggarens -- båda barn. Jag minns också min obetvingliga fasa att bada i badhuset, dit man gick ut på en lång, smal och klapprande bro. En dag, medan vi badade, slog åskan ned i havet strax utanför badhuset. Det ösregnade och haglade, då vi stodo färdiga att gå hem, och en gammal fröken bjöd oss in i sin villa strax bredvid, där hon trakterade oss med choklad och tjocka skivor äkta »Sandkage». Sedan dess är »Sandkage» och åskväder olösligt förbundna i min föreställning.

Våra resor ned till morföräldrarna blevo under årens lopp rätt så många och alltid under sommarferierna. Min morfar, den kände målaren Jörgen Roed, var professor i Konstakademien i Köpenhamn och bebodde den vackra boställsvåningen i Charlottenborgs slott vid Kongens Nytorv. Den låg en halv trappa upp med de flesta rummen, stora och vackra, ut emot »Torvet». Hela detta morföräldrarnes hem var en ovanligt förnämlig och konstnärlig interiör, fylld av de utsöktaste möbler och tavlor. Av möblerna återfinnas en del i Köbenhavns Kunstindusti-museum, dit de inköptes efter morföräldrarnes död.

Det var en ganska sällsynt stämning av fullödig kultur, som härskade där. Morfar tillhörde den kända grupp av konstnärer, som på sin tid förde den danska konstens runor med den äran. Wilhelm Bissen (far och son), Wilhelm Marstrand, Köbke, Constantin Hansen, Sonne -- för att endast nämna några namn -- hade stått honom nära. Märkvärdigt nog har den konst de frambragte överlevat tidens och modets stridiga omkastningar och betraktas ännu i våra dagar med både veneration och beundran.

I morföräldrarnes hem samlades alltjämt Köpenhamns mera bemärkta personligheter, och där gjordes också utmärkt musik. Jörgen Roed var en vacker gammal man, mycket kultiverad och älskvärd, särskilt i sällskap, och ovanligt soignerad i sin klädsel. I synnerhet lade han stor vikt vid sina fina broderade västar. Men han var danskt spydig och road av att retas. Ett särskilt nöje fann han i att säga ironiska saker om Sverige. Han var nog aldrig fullt belåten med, att hans enda dotter valt en svensk man och »övergett» Danmark, och han njöt av att pika oss för vårt språk och våra egenheter. Med honom lyckades jag aldrig riktigt komma på vänskaplig fot.

Längre fram, då mina syskon och jag kommo ner och bodde där under sommarferierna som halvvuxna, fordrade han, att vi skulle gå igenom Torwaldsens museum vissa gånger under vårt besök och sedan avlägga ett slags examen i vad vi sett. Men det var varma, soliga sommardagar, och vi voro inte upplagda för skulpturlektioner. Vi travade falskeligen igenom museet i halv språngmarsch, lärde oss noga var sina två eller tre statyer, och så rusade vi ner till »Jordbær-Andersen», där vi, i hans »Kælder», smorde oss med lass av de härligaste jordgubbar och grädde. När vi kommo tillbaka hem, voro vi mätta och belåtna, men hälsosamt fria från konstkritisk överansträngning. »Examen» gick nog si och så, och jag minns, att min morfar fann min ungdomliga kritik på Torwaldsen upprörande kättersk.

Min mormor var en ovanligt vacker, rakryggad gammal dam, som ingav oblandad respekt. I sin ungdom hade hon varit känd som en stor skönhet. Hennes mycket originella åsikter och sätt att ogenerat yttra dem väckte ängslan, ibland anstöt, hos många. Men lärde man känna henne närmare, försvann det intrycket, och man kom att varmt hålla av henne. Hon levde liksom sitt liv för sig. Hennes tankar rörde sig i en egen sfär, där hennes begåvade, ende son, Holger, som varit målare, och som rycktes bort vid tjugosex års ålder, intog främsta platsen.

Den förlusten kom hon aldrig riktigt över. -- Hon var djupt gudfruktig och därjämte förvånande väl bevandrad i de klassiska författarnes verk. Sofokles var hennes älsklingsskald. Mycket anspråkslös och snarare tystlåten kunde hon bli eld och lågor, om talet föll på någon konstnärlig eller litterär personlighet, som fyllde henne med intensivt intresse. Och detta ända till hennes sista tid.

Hon var änka och åttiotre år, då min man och jag besökte henne på vår bröllopsresa. Fastän hon led av en plågsam sjukdom, höll hon sig uppe, lugn och rak, och hon hade lagt fram en del konstböcker och biografier över Michelangelo, som hon önskade diskutera med min man. Michelangelo var hennes konstnärliga ideal, fastän hon aldrig sett ett enda av hans arbeten i verkligheten. -- Den enda utländska resa hon företagit var till Dresden, där familjen bodde ett år, medan morfar kopierade Rafaels Sixtinska madonna för en rik dansk professors räkning. För övrigt förflöt hennes åttioåttaåriga liv i Köpenhamn. Där skötte hon sitt hem exemplariskt eller satt och sydde -- mest såg jag henne sprätta på och ändra gamla klädningar. Klädpengarna voro kanske litet sparsamt tillmätta. Morfars svaghet för konstnärliga möbler, antikt silver och gott vin i vinkällaren måste först tillgodoses. Mormors enformigt framlevda liv märktes alldeles inte i hennes samtal. Tvärtom. Det verkade, som om hon rest över hela världen och sett allt hon talade om. Hennes själ levde med i allt som var stort, både i det närvarande och det förflutna. I all sin spartanska stränghet och stolthet gjorde hon intryck av något rörande; -- en resignation, som bar huvudet högt -- en eldsjäl, som brann ensam och i tystnad.

Det hörde till, då vi gästade morföräldrarna, att vi skulle göra ett besök ner till Ringsted, den gamla staden ute på den själländska slätten, där morfar haft sitt föräldrahem. Hans ganska lastgamla tre systrar levde alltjämt och bodde kvar i staden i en liten våning. De voro alla tre så ålderdomliga och antidiluvianska i utseende och klädsel, som jag tror endast gamla danska damer cirka åttio år kunna vara. Men de voro hjärtans vänliga och hänryckta över att få oss dit. De togo emot oss under jubel och bullade upp för oss på ett sätt, som till och med för oss barn var nästan ansträngande trots vår goda aptit. Och de hyste oss ett par nätter i sina ganska små, tätt möblerade rum, där det förresten fanns en och annan mycket värdefull möbel och inte så få utmärkta danska konstverk på väggarna. Deras förtjusning var utan gränser, och en av dagarna var en stor »Landauer» beställd, i vilken vi alla stuvades för en dagsutfärd till det ståtliga gamla slottet Næsbyholm, mellan Ringsted och Sorö, ett praktfullt herresäte från 1300, och vissa perioder bebott både av Brahar och Bielkar. Där promenerade vi omkring i parken och skogen, beundrade slottet på vederbörligt avstånd, där det låg som i en grön oas på den bördiga slätten, och åto slutligen pick-nick i gräset, trötta och varma. I sommarkvällens blekblå dager stuvades vi åter i vagnen och reste tillbaka till Ringsted. En sådan kväll står tydligt för mitt minne, hur plötsligt en stor citrongul fullmåne steg upp bakom de milsvida vetefälten och nästan skrämde mig; hästarnes lugna trav, ljusen i de små byar vi foro förbi -- och slutligen tornet på Ringsteds kyrka, som dök upp mot luften. Man halvsov, då man kom fram, och för ännu en natt stoppades man om på någon obekväm soffa eller tillfällig bädd. Men det hade varit en härlig dag, och man glömde den inte.

När vi nästa dag reste tillbaka till Köpenhamn, voro vi lastade med askar och korgar, fulla av små presenter -- ofta verkliga gamla dyrgipar, som de snälla små gummorna -- troligen efter gemensam omröstning -- hade kommit överens om att lyckliggöra oss med. Men som alla ungdomar i uppväxtåren hade vi mycket litet respekt för »gamla saker», så att det mesta förkom och förstördes. Jag har senare ett par gånger i Nordiska museet återsett föremål, identiska med dem jag fick av »tanterna i Ringsted». Men på den tiden hade man ingen känsla för tingens värde.

En sommar, då jag var tolv år, var jag också nere i Danmark -- den gången med min mor och min yngste bror, Holger. Det var 1881. Första tiden bodde vi i Köpenhamn nere vid Fredriksholms Kanal 28, där Vilhelm Bissen d. y. hade sin stora atelier inne på gården, medan hans mor bebodde det lilla huset åt gatan och kanalen. Hans far hade bott där före honom och arbetat i samma atelier. Och den lilla gården var ett verkligt paradis. Man trodde sig nästan förflyttad till Italien, då porten till gatan föll igen bakom en. Stora nerie- och citronträd stodo längs muren i väldiga krukor, rosor och nejlikor blommade överallt, tama sköldpaddor promenerade gravitetiskt

omkring på den med flata stenar lagda gården, och dörrarna stodo vidöppna in till den svala ateliern. Vilhelm Bissen var alltid soligt älskvärd trots sin tystlåtenhet. Men han förstod barn och visste att roa oss på sitt stillsamma sätt.

I det lilla huset residerade hans gamla mamma, en fin liten gumma i spetsmössa och schal. Hon satt oftast i en av fönstersmygarna utåt kanalen och sydde. Rummen voro dekorerade i pompejansk stil -- lackröda väggar med svarta omramningar, här och där en svävande liten figur inplacerad på ett väggfält -- direkt kopierad efter antiken. Gamla fru Bissen hette Sonne i sig själv och var syster till den berömde målaren Jörgen Sonne, vars utomordentliga fresker runt Torwaldsens museum kommit till så före sin tid, att Sonne inte förrän egentligen på sin dödsbädd 1888 fick verkligt erkännande för dem. Och då var det de franska konstnärer, som den sommaren gästade Köpenhamn för en konstnärskongress, vilka insisterade på att få uppvakta honom. Men de kommo för sent. Han var för sjuk att taga emot dem.

Den sommaren vi voro i Köpenhamn levde Sonne ännu och kom ofta till gamla fru Bissen. Han var liten, bredaxlad och mycket tyst, med ett rött ansikte och de snällaste och blåaste ögon, som lätt tårades, då han skrattade. Hans händer voro små och röda, och han drog alltid in dem i rockärmarna, så att de gömdes helt och hållet. Man skulle aldrig kunnat drömma om, att denne lille, oerhört anspråkslöse man skapat ett så monumentalt konstverk som de omtalade freskerna.

Längre fram på sommaren voro vi bjudna att gästa ett stort gods, Islinge, på Själlands södra kust, nära Vordingborg. Det ägdes av en professor Hammerich, en fin, äldre man, professor i sanskrit och känd författare och översättare. Hans fru var en vacker gammal dam (eller kanske föreföll hon endast gammal), som alla den tidens något äldre damer klädd i spetsmössa. Det var denne professor Hammerich, som beställt den kopia min morfar utfört i Dresden av Rafaels Sixtinska madonna, samma storlek som originalet, och på Islinge hade ordnats ett helt rum för att ge den rätta miljön åt tavlan, som fällts in direkt i väggen. Islinge var ett stort, flott ställe, med en vacker park och vida områden, men man måste åka till badet i stora vurstar, vilket förresten bara bidrog till nöjet. En av husets döttrar var gift med den kände skalden Christian Richardt, och hon och ett par av deras barn tillbragte också sommaren på Islinge. Det var en verkligt glad tid, med mycket barn och ungdom, utfärder, bad i havet, pick-nickar och besök på andra herregårdar.

Då vädret inte var tillräckligt vackert till att sitta i trädgården eller att gå promenader, läste professor Hammerich högt för de äldre inne i trädgårdssalongen. Där hörde jag första gången, gömd bakom ett draperi, Turgenjefs »Elena» läsas. Naturligtvis förstod jag inte hälften, med vad jag förstod fascinerade mig oerhört. Särskilt slutkapitlet gjorde ett outplånligt intryck på mig. Kanske var det första gången min fantasi berördes av något tragiskt. Jag glömde det aldrig. Ännu, när jag tänker därpå, ser jag för mig en mörk åskvädersluft, mot vilken en bländvit mås med tysta vingslag försvinner ut över det upprörda havet.

Vid Islandsbron.

Under de första åren av mitt liv bodde mina föräldrar nere vid Islandsbron i Uppsala, i det stora, ganska ogemytliga trevåningshus vid Östra Ågatan 65, som fick öknamnet »Värshuset», i dubbel bemärkelse. Där bodde och umgingos en hel del författare, och den muntra gästfrihet, som rådde i de olika unga familjerna, var ganska vittberyktad.

Min mor lärde mig läsa, och samtidigt fick jag var dag en lapp, där sex franska ord voro uppskrivna, som jag skulle lära mig. Jag minns ännu, hur viktig jag var över den där listan, och hur jag gick omkring och inbillade mig, att jag »parlerade». Den enkla lilla metoden blev mig i alla fall till god hjälp, när jag började skolan.

Ungefär samtidigt med att jag lärde mig läsa, började jag skriva vers. För att få vara i fred, gick jag in i

föräldrarnes sängkammare och författade min första dikt. Jag lade mig på knä framför en taburett med rottingsits -- den enda stol, där jag vågade ställa ett bläckhorn -- och där jag brett ut ett ljusrött brevpapper. Och så diktade jag friskt på utan att ta notis om husan, som gick och dammade omkring mig. Dikten var en kärleksdikt. Jag hade tänkt sluta den tragiskt. Men så greps jag av ett så häftigt medlidande med de båda älskande, att jag lät dem få varandra på slutet. Det hela rann i väg in *einem Guss*, med många plumpar, där pennan gick ner genom hålen i rottingsitsen, och när jag slutat, läste jag upp mitt opus för jungfrun. Om det gjorde något intryck eller höjde mig i hennes aktning, kan jag inte säga. -- Innan jag kunde skriva bokstäver, brukade jag improvisera långa, melankoliska sånger med många rim. Jag sade mig vara »en vandrande fattig speleman, som måste sjunga för sitt bröd», och jag valde då alltid jungfrurna till mitt auditorium. Antagligen för att jag instinktivt ville undvika kritik, och jag kände på mig, att jag i köket kunde räkna på en viss naiv sympati.

Under alla mina uppväxtår fortfor jag att skriva vers. Men jag var nästan liksom generad över det som över en svaghet, och visserligen skrev jag in dem snyggt i ett skrivbokshäfte, men jag gömde undan det och tog endast fram det någon sällsynt gång, för att läsa någon liten dikt för någon sympatiserande vän. Men så kom naturligtvis den dag, då kritikens kalla stråk svepte fram över mina stackars barnsliga försök. Jag kunde vara omkring tio år, och jag hade en svensk lärarinna, som undervisade mig i franska; en förnäm, ganska stel ung dam. Hon hade hört, att jag »skrev», och hon bad mig upprepade gånger att få läsa mina dikter. Efter mycken tvekan och verkliga själskval lät jag henne få boken. Hon satte på sig pincenén, och jag avvaktade resultatet med hjärtklappning. Slutligen räckte hon mig mitt lilla häfte utan ett ord. Till sist stammade jag -- men naturligtvis i hopp att bli motsagd:

»Ja -- allt det där är ju mycket dåligt. Egentligen borde jag kanske bränna upp hela boken?»

Varpå hon med iskall röst svarade:

»Ja, vet du, om jag vore som du, skulle jag bestämt göra det!»

Den känsla av tillintetgörelse jag kände över denna kalla dom, kan jag inte beskriva. Men jag tog emot boken, gick direkt bort till brasan och slungade in mitt lilla dikthäfte i elden. Min lärarinnas råd var säkert ett utmärkt råd, men under lång tid kände jag mig bestulen på något, som tillhört mitt allra innersta, och jag hade länge svårt att återse den välvilliga damen.

Under åren vid Islandsbron njöt jag ännu av ett fullständigt »författare-inkognito». Hemmet där nere i det stora stenhuset var trevligt, fast själva huset, såsom jag i senare år någon sällsynt gång återsett det, förefaller mig dystert och ogemytligt med sin trånga, kullerstenslagda gård. Men det är utan allt tvivel, att föräldrarnes hem var, för tiden, ovanligt personligt och konstnärligt. Jag minns, att salongen hade turkosblå väggar, och mot dem gjorde sig de gamla danska konstverken av Jörgen Roed, Vilhelm Marstrand m. fl. säkert utmärkt, liksom de vackra stolar och bord efter antika modeller, som min mor fått i bröllopsgåva av sin far. Det betydde ju mindre, att vi barn avskydde de där stolarna, då frambenen voro så utsvängda nedtill, att vi alltid snavade över dem. Säkert väckte detta lilla hem, genom sitt främmande tycke, ett visst uppseende bland de sanktionerade professorsbostäder, som på den tiden florerade i Uppsala, och av vilka jag senare lärde känna en del.

Redan tidigt hade jag stort intresse för människor och var road av att »se, hur de hade det». Den där kärleken till interiörer och önskan att avläsa personernas karaktär efter deras hem, har alltjämt bibehållit sig.

I föräldrarnes hem vid Östra Ågatan kommo och gingo skaror av människor. Ett litterärt sällskap, N. S. (Nio Signaturer), som i själva verket räknade ett mycket större antal medlemmar än vad namnet antydde, hade ofta sina sammankomster där, och bland dem funnos namn sådana som Carl Snoilsky, C. D. av Wirsén, Professor Gödecke, Östergren (Fjalar) och många andra. Av dem minns jag föga. Men Harald Wieselgren, röd i ansiktet med kisande ögon och alltid färdig att fyra av ett skämt, Vilhelm Svedbom, med sitt stora, rufsiga, ljusa hår, tjock och fryntlig och litet hes; Ivar Afzelius, vars kvicka tunga jag senare i livet förstod att uppskatta -- och ha

respekt för; Doktor Johan Waldenström, lång, ljus och med ett strålande uttryck av godhet och klokhet, och Hans Forsell, en kraftig, blond och talför ung man, ser jag tydligt.

Så som jag minns dem, föreföllo de mig alla mycket stora, gamla och högljudda. Den som talade högst av alla var Hans Forsell, sedermera statsråd vid knappt fyllda trettiotvå år. Hans hårda, dominerande röst smattrade som en fanfar, och hans genomträngande blå ögon och käcka tupé verkade ganska skräckinjagande på ens barnasinne. Men såg man närmare på honom, hade han något vänligt i blicken, och man kom att hålla av denne blonde, bullrande »farbror». Professor Frithiof Holmgren med familj bodde många år i samma hus som föräldrarna. Han verkade redan då (omkr. 1875) en åldrande bard, med sitt ärevördiga skägg och sin stillsamt brummande bas. Hans talrika barnskara var hela tiden nere vid Ågatan våra dagliga lekkamrater.

Att det inte fattades fantasi hos ungdomarna i den familjen, bevisar en lustig episod vi barn blevo vittne till en dag. Björn Holmgren -- då omkr. 7 år -- kom gående ute på trottoaren på alla fyra, iklädd sin vördade faders doktorshatt. Han gick på det sättet bort till takrännan, som rann ymnigt efter ett regn, och började dricka. »Jag är en arabisk häst!» förklarade han belåtet.

En av de mera milda och lågmälda herrar, som umgicks hos föräldrarna, var professor Häggström, professor i latin. Liten och tjock, rund och röd i ansiktet som en eidamerost, men innerligt välvillig och älskvärd. Företrädesvis minns jag honom, skjutande ett kuvert över julbordet till mig. Det innehöll hundra kronor. Han var min gudfar, och det var hans julgåva. De utgjorde längre fram, samlade, grundplåten till min första utländska resa.

En annan »farbror», som vi redan då, i tidernas gryning, funno mycket gammal, men som ännu lever, och som vi barn älskade, var Adolf Hillman, sedermera spansk konsul och översättare av en hel del spansk litteratur. Han var bjuden till oss på julafton, och han kom alltid lastad med massor av »roliga böcker». Honom har jag att tacka för min allra första kännedom om god ungdomslitteratur. Louisa M. Alcotts: »Unga kvinnor», »Polly» m. fl., likaså »Barnen i Nya skogen» och andra skatter. De kommo förseglade som julpaket, och några av dem existera ännu i min ägo.